

Morgenutgave.
Søndag 31. januar 1993.
Uke 4. Nr. 50. 134. årg.
Løssalg kr. 10,00. Fly/ekspr.:
Vest-/Midt-Norge kr. 11,00.
Nord-Norge kr. 12,00

Aftenposten

31/1-93

102741

SØNDAG

Norske frontkjempere og sivile:

47 omkom i Gulag

● Minst 47 nordmenn døde i sovjetiske fangeleirer under og etter krigen, viser arkiver Aftenposten har fått adgang til i Moskva. Tallet omfatter såvel frontkjempere som sivile.

● Flere tusen nordmenn var i aktiv tysk tjeneste på østfronten. Bildet viser Vidkun Quisling som tar farvel med ett av kompaniene i Den norske legion, ledet av Jonas Lie. Side 6

Sovjetiske arkiver over norske fanger i GULag-leirene:

Det store flertall var frontkjempere

*Ap.
Søndag
3/1-93.*

TERROR: Josef Stalin skapte GULag-terroren. Arkivfoto: NTB/AP

I GIV AKT: Vidkun Quisling inspiserer politikorpsset av Den norske legion før avreise til Østfronten i 1942. Bak Quisling går Jonas Lie (med hjelm) sammen med to tyske offiserer. Arkivfoto: NTB

**Minst 47 nordmenn
— derav syv sivile —
døde i sovjetiske
fangeleirer under og
etter krigen.**

**Aftenpostens korrespondent
HALVOR TJØNN**

Moskva.

Tilsammen 206 norske navn er nedtegnet i den sovjetiske arméens arkiv over tilfangetagne eller internerte nordmenn under siste krig. Inntil ganske nylig var dette arkivet lukket for innsyn. Som første norske instans fikk Aftenposten i fjor høst begrenset adgang til arkivet. For kort tid siden ble det gitt mulighet til å gjennomgå alle mapper til nordmenn som døde i fangenskap.

Det sovjetiske arkivet kan knapt betegnes som velordnet. Fordi det er sammensatt av dokumenter fra en mengde ulike instanser over hele Sovjetunionen, bærer det preg av å være rotete og usystematisk.

Mange feil

Mange av dokumentene er dessuten laget av personer som bare så vidt var skrivekyndige. Det vrirmler av grammatikalske feil og skriften er ofte vanskelig å tyde. At dårlig utdannede russere har hatt å gjøre med norske navn og med nordmenn som ikke var russisk-kyndige, gjør ikke saken bedre.

Under gjennomgangen av arkivet har det ofte vært vanskelig å finne ut om det virkelig er nordmenn som omtales. Det må derfor tas alle mulige forbehold om feil i det foreliggende materialet.

Ett faktum er imidlertid klart: Det store flertall av nordmennene som døde i GULag-leirene, var frontkjempere som tjenstegjorde i de tyske avdelingene på østfronten. Men syv eller åtte nordmenn som overhodet ikke hadde noe å gjøre med den tyske krigføringen, omkom også i leirene.

Senja-tragedien

For det første dreier det seg om tre fiskere fra båten «Skreien», som ble tatt til fange av en sovjetisk ubåt på Svensgrunnen, utenfor Senja, den 12. april 1943. Interneringen av mannskapet på «Skreien» var en regelrett pirathandling fra sovjetisk side.

I timene før mannskapet på «Skreien» ble tatt, hadde ubåten drept et titalls ubevæpnede norske fiskere ombord på flere båter. Mot «Skreien» ble det ikke løst skudd, men mannskapet fikk ordre om å forlate fartøyet og komme ombord i ubåten. Deretter ble de ført til Murmansk.

Døde i leirer

Tre av fiskerne; Fridthjof Brox, Olaf Olsen og Sigurd Andreassen, døde i leirer i Sovjetunionen. Skipperen, Jens Karlsen, og to av mannskapene, Magnus Torgersen og Jens Andreassen, vendte hjem i 1946. De var da så avkreftet at de døde noen år senere. Den syvende av mannskapet, 17-åringen Rasmus Johansen, sluttet seg til partisanene som forberedte befrielsen av Øst-Finnmark. Han vendte hjem allerede fredssommere 1945.

I tillegg til disse tre er det en liten gruppe nordmenn som av en eller annen årsak havnet øst for den sovjetiske grense i krigsårene og endte sine liv der. En av dem var Ingolf Anders Eriksen, som ifølge de sovjetiske arkiver i oktober 1941 selv dro over til Murmansk fra Norge.

At han kom over grensen på eget initiativ, gjorde liten forskjell for de mistenksomme russere. Eriksen ble internert og døde 2. april 1945 av utmattelse i leir 188 i Tambov-distriktet i Russland.

En annen nordmann som led samme skjebne, er en person med navn Henry Major — eller muligens Meyer — født 1910. Han er ifølge arkivet «tatt til fange på sjøen» og ført til leir i Murmansk, der han døde 27. april 1945. Ingen ytterligere opplysninger er gitt.

Død på Kola

Arkivet er også kortfattet når det gjelder nordmannen Alf Mikkelsen, født i 1896. Han ble tatt til fange av sovjetstyrkene i januar 1941, det vil si før Sovjetunionen kom med i krigen. I arkivet står det ettertrykkelig at han ikke var nazist. Han døde i en fangeleir på Kola. Dødsdatoen er ukjent.

En person ved navn Bjørn Velle, født 1901, er også død under tragiske omstendigheter. Han kom opprinnelig fra Hammerfest der han i følge sin personlige mappe i krigsfangearkivet, hadde tre barn. Under arbeid med å felle trær, fikk han i juli 1945 en tømmerstokk over seg. Bjørn Velle er begravet utenfor Minsk i Hvite-Russland. Hans grav bærer innskriften Bjørno Velle, opplyses det.

Endelig gir arkivet kortfattede opplysninger om den 79 år gamle fiskeren Ursin Olausen fra Båtsfjord som ble tatt til fange den 20. januar 1944. Den 12. mai samme år er han sendt til leir 158 i Tsjerepovets. Der døde han den 12. november. Utover dette er det ingenting i arkivet som kan kaste lys over den tragiske skjebnen til denne tilårskomne norske fiskeren.

ap 3/1 - 93

4

i følge arkivet en frontkjemper fra Vestlandet. I juni 1943 hadde han vervet seg frivillig til den tysknorske divisjon Nordland. I oktober 1944 ble han tatt til fange, og døde hele fem år etter på sykestuen i leir 2992. Dødsårsaken var utmattelse.

Ifølge mappen som finnes seg i det sovjetiske krigsfangearkivet, har myndighetene på et senere tidspunkt oppgitt at den da 26 år gamle nordmannen døde av en leversykdom. Det var vanlig praksis å legge skjul på den egentlige dødsårsak. Sovjetiske myndigheter hadde en liste med såkalte tillatte sykdommer som man plukket fra når det kom spørsmål fra utlandet om døde leirfanger. Dødsårsaker som utmattelse og sult var forbudt å meddele om verdenen.

Ikke henrettelser

Det er i arkivet ingen tegn til at noen frontkjemper ble henrettet etter at de var ankommet GULag-leirene. Dersom slike henrettelser forekom, er de blitt holdt skjult. Derimot er det – overraskende nok – flere eksempler på at de

avkreftede norske frontkjemper fikk god behandling på sovjetiske sykehus. Sykejournalene er i mange tilfeller lange, legene ved fangeleirenes sykestuer har – så langt de maktet – forsøkt å gjøre pasientene friske. Men allmentilstanden har på forhånd vært så svekket at det for legene vanligvis ikke var mulig å redde pasientene.

Peter Versland, født i Stavanger, er en av frontkjemperne som ble omhyggelig behandlet av leirlegene, som også i mange tilfeller selv var krigsfanger. Versland lot seg verve i en tysk infanteriavdeling i mars 1942. Nyttårsaften 1943 ble han tatt til fange av russerne. Nøyaktig to år senere er han ankommet et sovjetisk sykehus. På det tidspunkt har han langt fremskreden tuberkulose. Flere av de detaljerte journalene over Verslands sykdomsforløp er skrevet på avisapir.

Tross behandlingen sto Verslands liv ikke til å redde, og 31. januar 1945 er han død. Etter at døden inntraff, ble Versland obduisert. Resultatet av obduksjonen er også utførlig beskrevet. Han er begravet

utfør hospital 5951 i kvadrat 2, grav 8.

20-åringen Georg Waabenstedt fra Oslo har også lidt en smertefull død. Han døde 15 desember 1944 av dysenteri og utmattelse i det som den gang het Voro-sjlov-området i Sovjet. Samme dag som han døde, ble han begravet på gravplassen Krasnolutsj i kvadrat 1, grav 16.

19 år gamle Olav Ramse fra Kristiansand meldte seg frivillig i mars 1943. Ett år etterpå blir han tatt til fange og dør den 20. mai 1945 på hospital 5951. Den virkelige dødsårsak var hjertesvikt på grunn av utmattelse. Flere steder i journalen har Ramse skrevet navnet med sin egen håndskrift.

Noen skjebner fremtrer uvegerlig som mer dystre enn andre. Ett eksempel er mureren Haakon Skukkestad fra Mysen. I juni 1942 forlater den da 36 år gamle mannen sine fire barn, som er i alderen tre til 14 år. To år senere tas han til fange i Karelen. I april 1945 dør han av magetyfus og påfølgende utmattelse. Skukkestad er begravet i fellesgrav 16 i leir 157 i Leningradområdet. Hans navn står på gravstedet, opplyses det.

Krigsfangearkivet gir stort sett klar beskjed om hva som er skjedd med hver enkelt av de et par hundre internerte nordmennene. Men i 14-15 tilfeller er opplysningene uklare. I minst to tilfeller har internerte nordmenn flyktet fra leirene og man har på sovjetisk side ikke visst hva som skjedde med dem. Det dreier seg for det første om en person ved navn Peter Olusen (Olsen?), født i Bodø i 1924, som ble tatt til fange i Øst-Preussen i oktober 1945.

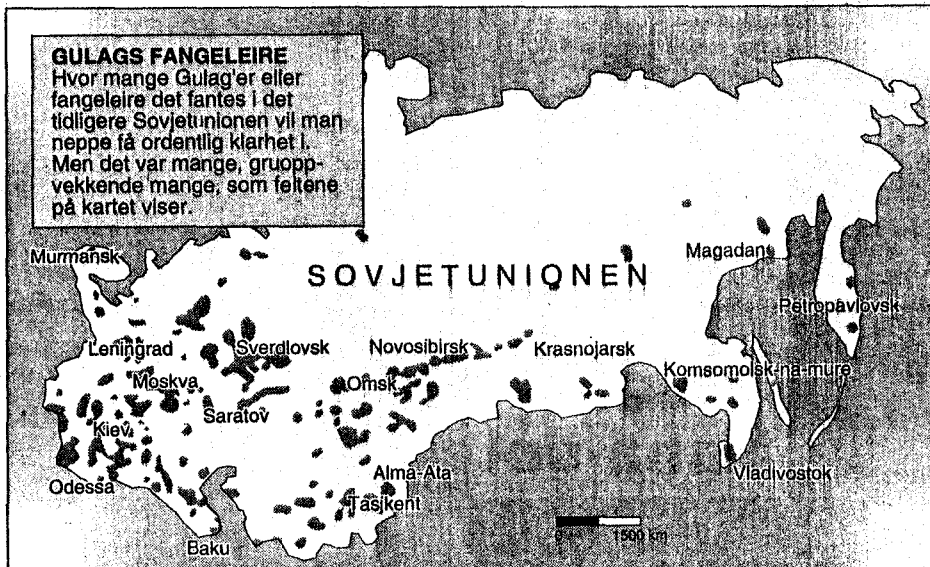
Dessuten opplyser arkivet om Anders Monsen, født i 1914. Han ble tatt til fange i juli 1944, og flyktet den 13. august 1945. Hans skjebne er ukjent, ifølge det sovjetiske arkivet.

40 frontkjemper

Det sovjetiske arkivet gir opplysninger om i alt 40 norske frontkjemper som omkom. Det store flertall av dem bukket under i 1944 og utover våren og sommeren 1945. Når krigsfangene først hadde klart å komme seg gjennom sommeren 1945, steg mulighetene til å overleve. Det store flertall ble repatriert og sendt til Norge i løpet av forholdsvis kort tid.

Av årsaker som krigsfangearkivet ikke gir noen forklaringer på, ble en håndfull nordmenn sittende internert ennå i lang tid etter fredsslutningen. Den siste gruppen med frontkjemper som ble løslatt, kom hjem så sent som høsten 1953. Da hadde de sittet i sovjetiske fangeleirer i inn på ett tiår.

Den siste nordmannen som døde i fangenskap, var

8/11-93

Disse døde i Stalins fange- leirer

Sivile nordmenn som ifølge det sovjetiske krigsfangearkiv er omkommet i GULag-leirer:

Fridthjof Brox
Olaf Olsen
Sigurd Andreassen
Ingolf Anders Eriksen
Henry Major
Bjørn Veile
Ursin Olaussen
Frontkjempere døde i fangenskap (det tas forbehold om feil i det sovjetiske arkivmaterialet):
Peter Annes, død mars 1945.
Ole Bamrud, født 1915, død desember 1944.
Arne Baresel, født 1920,

død august 1945.

Fridtjof Baresel, født 1917, død desember 1945.

Bjørn Bast, født 1921, død august 1944.

Asbjørn Bekstrøm, født 1921, død februar 1944.

Torbjørn Bellander, født 1922, død april 1945.

Georg Waabenstedt, født 1924, død desember 1944.

Arne Dahl, født 1924, død juli 1945.

Georg Daae, født 1921, død mars 1945.

Kjell Eger, født 1925, død juni 1945.

Andreas Elverum, født 1911, død januar 1946.

Sigurd Eliassen, født 1923, død november 1945.

Olav Falstad, født 1920, død mars 1944.

Adolf Gjømble, født 1915, død april 1945.

Hans Gerhardsen, født 1927, død mars 1945.

Gunnar Høyer, født 1920, død april 1945.

Mads Golden, født 1908, død desember 1945.

Johann Hansen, født 1914, død februar 1945.

Arne Johansen, født 1914, død mai 1945.

Albert Johansen, født 1922, død juli 1947.

Arnulf Kinn, født 1924, død november 1945.

Jørgen Kårvåg, født 1910, død mars 1945.

L.E. (?) Kristiansen, født 19??, død juli 1945.

NN, født 1923, død mars 1949.

Torleif Nicolaysen, født 1911, død januar 1945.

Bjarne Aaresjold, født 19??, død februar 1945.

Torleif Olsen, født 1915, død mai 1945.

Gustaf Olsen, født 1914, død desember 1944.

Einar Pedersen, født 1924, død juni 1945.

Olav Ramse, født 1924, død mai 1944.

Gustav Ringen, født 1914, død desember 1945.

Nils Seem, født 1922, død januar 1945.

F.S., død september 1946.

Haakon Skukkestad, født 1906, død april 1945.

Torolf Sundkvist, født 1916, død desember 1944.

Mathias Ulla, født 1924, død februar 1945.

Ole Venaasen, født 1913, død januar 1945.

Peter Versland, født 1922, død januar 1945.

Sten Aasjordet, født 1926, død februar 1945.

5.